

UOT 81'28;81'286

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2024.1.172>

NURAY ƏLİYEVƏ

İSLAM SƏFƏRLİ YARADICILIĞININ POETİKASI

Məqalədə İslam Səfərli yaradıcılığının poetik xüsusiyyətləri araşdırılaraq göstərilir ki, şair öz şeirlərinin sadə, yığcam və obrazlı dili ilə oxucuların qəlbinə yol tapmışdır. İslam Səfərli Azərbaycan dilinin zənginliklərinə dərinlikdən bələd olan və ondan məharətlə istifadə edən “Nəğməkar şair”dir. Onun şeirlərində səslərin incəliyi, musiqililiyi, rəngarəng cümlə konstruksiyaları, sözlərin mənə çalarları cəmləşmişdir. Kamil bədii dildə yazılmış bu əsərlərdə sözün obrazlılığı, məcaziliyi, ideomatikliyi, frazeoloji xüsusiyyəti, bir sözlə bütün imkanlarından ustalıqla istifadə olunmuşdur. Dilimizin zəngin lüğət tərkibinə yaradıcılıqla yanaşan şairin poetik leksikasında ən xarakterik xüsusiyyətlərdən biri onun şeir dilinin onomastikasında aşkarlanır. Şair xalqımıza məxsus onomastik vahidlərdən şeir dilinin bir ünsürü kimi geniş şəkildə istifadə edir. İslam Səfərli dilimizin saflığının, fonetik, qrammatik, leksik quruluşunun qorunmasında əsl dil təəssübkeşi kimi fəaliyyət göstərir, buraya yad ünsürlərin daxil olmasına icazə vermir. Bədii sözün qüdrəti, qüvvəti onun qələmində özünün ən yüksək səviyyəsinə yüksələ bilir.

Açar sözlər: *İslam Səfərli, poetika, bədii dil, poetik fonetika, poetik leksika, poetik sintaksis.*

Giriş. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus yeri olan görkəmli şair-dramaturq, tərcüməçi İslam Səfərli Naxçıvan torpağında dünyaya göz açmışdır. Öz səmimi, təbii, insanların qəlbinə asanlıqla yol tapan yaradıcılığı ilə “Nəğməkar şair” ünvanı alan İslam Səfərli qısa da olsa, əsl sənətkar ömrü yaşayıb. Sağlığında da dünyasını dəyişdikdən sonra olduğu kimi öz oxucuları tərəfindən sevilib, yaddaşlara həkk olunub. Sənətkar ölmür! Bu cür yaradıcı insanlar həmişə öz əsərləri ilə yaşayır. İslam Səfərli də ölməz əsərləri ilə insanların hafizəsində özünə yer edən həmişəyaşar şairlərimizdəndir.

Bədii yaradıcılıq hər bir sənətkar üçün əsl hünər meydanıdır. Burada şair, yazıçı öz hünər atını oynadır və öz qələminin gücünü nümayiş etdirir. Bədii mətn yaratmaq şairdən tükənməz ilham, güclü təb, hadisələrə fərqli, özünəməxsus baxış bucağı tələb etdiyi kimi, eyni zamanda iti qələm, zəngin dil biliyi də tələb edir. Şeir poetik xüsusiyyəti ilə digər mətn parçalarından fərqlənir. Bu poetizmin, şeir dilinin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır ki, onların yerli-yerində olması şairin ustalığından asılı olur.

İslam Səfərli yaradıcılığı mövzu rəngarəngliyi, əhatə dairəsinin genişliyi, məzmun dərinliyi ilə yanaşı, həm də poetik xüsusiyyətləri ilə orijinaldır. Şeir dilinin səviyyəsi, tutumu bədii mətnin həcmindən asılı deyil, şairin peşəkarlığı, onun sözdən istifadə bacarığı ilə birbaşa əlaqəlidir.

İslam Səfərli şeirlərində xalq dilindən istifadə. İslam Səfərli yaradıcılığının böyük bir hissəsini təşkil edən həcmə kiçik, mənaca çox dərin şeirləri onun sənətkarlığının ən gözəl nümunələri hesab oluna bilər. Təsədüfi deyil ki, ona “Nəğməkar şair” deyirdilər. Bu şeirlər Azərbaycan musiqisinin mahnı janrının ən gözəl nümunələrinə çevrilmişlər və hətta bir çoxu dinləyicidə xalq mahnısı təəssüratı yaradır. “O nəğmələrdə sözlər sanki adilikdən çıxır, poetik hüsn və təmtəraq qazanır, deyim tərzində bir şirinlik, axıcılıq, təbiilik bu nəğmələrin bəzəyidir. “Dan ulduzu, bir də mən”, “Nə vaxta qaldı”, “Bir ürək sındırmışam...” onlarla belə şeir lap yaranışdan nəğmə kimi dünyaya gəlib” [8, s. 6]. Çünki İslam Səfərlinin bu şeirlərində səslərin incəliyi, musiqililiyi, rəngarəng cümlə konstruksiyaları, sözlərin mənə çalarları cəmləşmişdir. Təbii ki, bədii əsəri bunlarsız təsəvvür etmək olmaz. Lakin onlardan bu cür yerli-yerində

istifadə hər müəllifə nəsb olmur. Yalnız dilə dərinədən bələd olan, onun incəliklərini bilən, zəngin söz ehtiyatına, dil biliyinə malik sənətkarlar bu sahədə uğur qazana bilirlər. “İslam Səfərlinin söz dünyası öz dünyası kimi zəngindir. O, sözlərin bütün poetik imkanlarından istifadə edə bilir. Şairin qələmində sözlər adilikdən çıxır, gah həyəcədən şahə qalxan at kimi çapır, gah özündən əvvəlki sözü ötüb keçmək üçün məqam axtarır, gah əlvan çiçəklər kimi ətir saçır, dilimizin poetik gülüstanını bəzəyir” [4, s. 169]. İslam Səfərlinin poetik dili xalq dilindən, onun ifadə imkanlarından ustalıqla bəhrələnir:

Tapdalama yolları,
Yollarda az iz qalar.
Təzə cığır aç barı,
El üçün əziz qalar...
Lazım gəlsə, çəkinmə,
Tikanlıqda yeri sən,
Təzə sözlü olarsan,
Öz izinlə yerisən [8, s. 25].

Müxtəlif şeir şəkillərində yazıb yaradan şair yuxarıdakı nümunədəki kimi xalq şeiri şəkillərinə də müraciət edərək onların həm forma, həm də məzmunca mükəmməl nümunələrini yaradır. Müəllif yeri gəldikcə ümumxalq dilinə müraciət edir, ondan sözlər seçərək şeir dilinə gətirir və onun tələblərinə uyğun işlədir. Burada şairin usta qələminin gücü ilə adi sözlər rəngarəng çalarlara bürünür. İslam Səfərlinin poetik dili özünün sadəliyi, təmizliyi və aydınlığı ilə seçilir. Məhz bu sadəlik şairin dilinin özünəməxsusluğunu ortaya çıxarır, onu bənzərsiz edir. Geniş kütlələrə xitab imkanı yaradır. “Yazıçı, hər şeydən əvvəl, sözü duymalı, sözün yerini və qədrini bilməli, canlı danışığı və ümumxalq dilini də dərinədən öyrənməli, bədii təfəkkürlə, poetik dərrakə ilə fəlsəfi təfəkkürü və psixoloji müşahidəni birləşdirməlidir. Dünya ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələri dildən bu şəkildə istifadə üsulu ilə yaranmışdır. Bütün dövrlərdə bədii dil canlı danışığ dilindən alınan sözlər hesabına zənginləşmişdir” [7, s. 25]. Bədii əsərin uğuru onun az sözlə geniş fikirlər ifadə edə bilməsindədir. Bu baxımdan İslam Səfərlinin yaradıcılığı ən yaxşı nümunədir. Öz oxucusu ilə arasındakı əsas ünsiyyət vasitəsi olan dil şairin əmək alətinə çevrilə bilirsə, şair ondan istədiyi kimi istifadə edə bilirsə, bu zaman oxucu tərəfindən sevilir. İslam Səfərlinin yaşayıb-yaratdığı dövr Azərbaycan dilinin lüğət tərkibinin sabitləşdiyi dövrdür. Bu baxımdan şairin dilində yersiz alınmalar, əsərin dilini ağırlaşdıran leksik vahidlər yoxdur. Ona görə də onun dili bəzi müasirləri ilə müqayisədə çox xəlqidir, anlaşılandır. İslam Səfərlini öz oxucusuna sevirən də məhz budur. Əsərin poetik cəhətdən dolğunluğunu şərtləndirən əsas vasitələrdən biri bədiilikdir. Bədiilik İslam Səfərli yaradıcılığının ən mühüm cəhətidir. “Obrazlı ifadə vasitələrinin zənginliyi onun şeirlərinin yüksək bədii səviyyəsindən xəbər verir. Yalnız tərənnüm etmək yolunu tutan şairlərdə əsas məqsəd kimi müəyyən obyekt, detal, insan, problem haqqında poetik fikir demək niyyəti dayanırsa, İslam Səfərli kimi lirizm səviyyəsində yazan və düşünən şairlərdə sözlərin, hətta bəzən səslərin seçilməsi, fikrin obrazlı vasitələrlə ifadə edilməsi ön mövqeyə keçir” [6, s. 27]. Onun kamil bədii dildə yazılmış əsərlərində sözün obrazlılığı, məcaziliyi, ideomatikliyi, frazeoloji xüsusiyyəti, bir sözlə bütün imkanlarından ustalıqla istifadə olunmuşdur:

Yüz illərdir yaşayır
Qurbani, Yanıq Kərəm.
Bu yollarda əzəldən
Mən də yanar ülkərəm.

Dil bilməyən şairi
Mən yeddi qat bükərəm.
Azərbaycan şeiritək
Qoca vəznliyəm mən;
Min bir bulaq axarlı
Heca vəznliyəm mən! [8, s. 28]

Şairin məşhur “Heca vəznliyəm mən” şeirindən gətirdiyimiz nümunədə işlənən “şeir yolunda yanar ölkər olmaq”, “dil bilməyən şair”, “yeddi qat bükmək”, “Azərbaycan şeiritək qoca vəznli” obrazlı ifadələri əsərin bədiiyyətinə xidmət edən ən yaxşı vasitələr hesab oluna bilər.

İslam Səfərlinin poetik fonetikasi. “Azərbaycan xalq şeirinin ən qədim nümunələrinə baxdıqda görürük ki, burada xalqın emosiyaları yalnız dilin məzmununa deyil, həm də formasına təsir göstərir. Məsələn, xeyirxah qüvvələrə müraciət bildirən mətnlərdə cingiltili, sonor səslər daha üstünlük təşkil etdiyi halda, bədxah qüvvələrə müraciətdə kar səslər daha aktiv olur” [9, s. 47]. Şifahi ədəbiyyat nümunələri içərisində daha çox laylalar, bayatılar, alqışlarda müşahidə edilən dilimizin poetik fonetikasının bu xüsusiyyəti İslam Səfərli yaradıcılığında da bariz şəkildə özünü göstərir. Onun yaradıcılığında Vətən mövzusu qızıl xətlə keçir. İslam Səfərli Vətəninə ürəkdən bağlı, qəlbi Vətən eşqi ilə döyünən şairdir. Ona görə bu mövzulu şeirlərində o Azərbaycan gözəlliklərini sevə-sevə tərənnüm edir və poetik fonetikamızın qeyd etdiyimiz xalq şeirindən gələn ənənəsinə də sadıq qalır:

Bakı bir Bakıdır ki,
Mehriban sinəsində
Ömür sürmək gözəldir.
Bakı bir Bakıdır ki,
Onun Günəşə baxan
Aynabəndi Xəzərdir (8, s. 19).

“Bakı bir Bakıdır ki” şeirindən gətirdiyimiz nümunədə işlənmiş 57 samit səsdən 43-ü cingiltili, 14-ü isə kar səsdir. Burada dilimizin poetik təbiətindən, şeir dili olmasından, həmçinin cingiltili səslərin musiqili xüsusiyyətindən də ustalıqla istifadə ilə şair ifadə etmək istədiyini mənanı öz oxucusuna çatdırır və doğma şəhərin gözəlliklərini sözlərlə olduğu kimi səslərlə də vəsf edir.

Ümumiyyətlə, dilin fonetik imkanlarından istifadə İslam Səfərli yaradıcılığında çox uğurlu alınır. Şair şeir dilində əsas aparıcı qüvvə olan sözün səslənmə cəhətinə önəm vermiş, onun yaratdığı mükəmməl fonetik formalar şeirlərinin sevilməsinə, asan yadda qalmasını, onlara mahnılar qoşulmasını şərtləndirən əsas amillərdən birinə çevrilmişdir. Ona görə də xalq şeiri şəkilləri qədər oxunaqlı, insanların qəlbinin ən incə tellərinə nüfuz edən bu şeirlər həm estetik cəhətdən, həm də forma və məzmun cəhətdən yüksək qiymətləndirilir. Məlumdur ki, Azərbaycan dili musiqili dildir. Dilimizin bu xüsusiyyətindən uğurla istifadə edən İslam Səfərli səslərin ahənginə, eyni, yaxud yaxın məxrəcli səslərin bir-birini izləməsinə xüsusi diqqət vermiş, alliterasiya və assonan kimi səs naxışları ilə öz əsərlərinin dilinə zinət vermişdir: Ala gözü ala gözdən alandı, “Qızıl qaya” qabağında qaladı [8, s. 53]; yaxud:

O gözlər göl kimi durudur yenə,
O gözlər gözümün nurudur yenə.
O gözlər açılsa, güllər naz satar,
O gözlər yumulsa, kainat yatar.
O gözlər ömrümün gülən yazıdır,

O gözlər eşqimin ilk aynasıdır.
Bir vaxt bu aynada özümü gördüm,
O gözlər içində gözümü gördüm [8, s. 35].

Həm sait səslərin, həm də samit səslərin ahəngi ustad şairin uğurlu tətbiqi ilə xüsusi bir melodiya yaradaraq şeirə bəzək vermişdir. Bu fonetik üsullar Azərbaycan şeirində ən qədim vasitələrdəndir və həm folklor nümunələrimizdə, həm də yazılı ədəbiyyatımızda geniş istifadə dairəsinə malikdir. Şeirin dilində hər bir səs İslam Səfərli üçün yaradıcılıq materialıdır və o, dilimizin bu zəngin materialından məharətlə istifadə edir. Məhz bu məharəti də onu “Nəğməkar şair” kimi tanıdır, sevdilir.

İslam Səfərlinin poetik leksikası. “Bütövlükdə İslam Səfərlinin şeir yaradıcılığı fikirlə, mənə ilə obrazlı bədii sözün üzvi vəhdətindən, sintezindən yoğurulmuşdur” [5]. İslam Səfərli bədii dilinin özünəməxsus xüsusiyyətləri onun leksikasında da özünün göstərir. Dilimizin zəngin lüğət tərkibinə yaradıcılıqla yanaşan şairin poetik leksikasında ən xarakterik xüsusiyyətlərdən biri onun şeir dilinin onomastikasında aşkarlanır. Şair xalqımıza məxsus onomastik vahidlərdən şeir dilinin bir ünsürü kimi geniş şəkildə istifadə edir. Burada onun yaradıcılığının iki məqamını xüsusi qeyd edə bilərik. İslam Səfərli yaradıcılığında onomastik vahidlərin böyük bir hissəsini doğulub boya-başa çatdığı Naxçıvan torpağına məxsus yer-yurd adları təşkil edir. İslam Səfərli qəlbən buraya bağlı idi və həmişə Naxçıvanla sıx əlaqələri olmuşdur. Bu da onun yaradıcılığında öz izlərini qoymuş və şair buranın gözəl təbiətinə, görməli yerlərinə, tarixi məkanlarına və şəxsiyyətlərinə ayrıca şeirlər həsr etmişdir. “O, şeirlərində yer-yurd adlarından məharətlə istifadə edərək toponimləri şeirin canına hopdurmuş, fikrin tərkib hissəsinə, bir komponentinə çevirmiş, bu adlara babaların nəsildən-nəslə keçən ən qiymətli yadigarı kimi baxmışdır. Onun hər misrası öz gücünü, hikmətini Azərbaycan təbiətindən almış, torpağın ətri ilə mayalanmışdır” [2, s. 66].

Şairin şeirlərin dilində zəngin onomastik qat vardır: Baba yurdum gözəl Nəqşi-cahana, – Ana yurdum Naxçıvana gəlmişəm; Mirzə Cəlil, Bəhrüz kimi sənətkarlı Naxçıvanım; Gəncələr durur, Su doldurur bizim “Qızlar bulağı”ndan; Keçib düz “Atabəy məqbərəsi”ndən, “Əlyabad yolu”yla addımladım mən, “Edilgə gölü”nə vuruldum bu an; Durub seyr elədim mən bir az çayı, Ax, ey “Araz” çayı, ey “Araz” çayı! Gör nə deyir qərinələr, – Viranədir Gilan şəhər!.. Özün daş, heykəlin daş, “Gəlindaş”, ay “Gəlindaş!”; “Salvartı”nın xoş görünür baxarı, Biçənəkdən at səyridib yuxarı, Yalmanına yata-yata gəlmişəm, Mərcaan gözlü Batabata gəlmişəm; Badamlı kəndindən bir az kənarda, “Qara yal” dağları deyilən yer var. “Pətəkli quzeydə” yayda, baharda, başında saxlayır nübar üçün qar; Boy at, qoy İslamın gülsün nəğməsi, A Xalxal meşəsi, Xal-xal meşəsi! Bir az da qalx Şahbuza sən, at üstə çıx “Qanlı göl”ə, “Sərt dəre”də sən gecələ; “Toğlu Qaya” toğlu kəsər, “Plov tərə” plov paylar, “Çinqıllıya” get ki, küsər, su yerinə alov paylar; “Yelli yurd”da olub çapar, “Keçəl dağ”a salam apar; “Kələfli dağ” tamaşadır. İslam Səfərlinin “Xan Arazın sahilində” silsiləsinə daxil olan bu şeirlərini oxuyanda sanki oxucu şairlə birlikdə Naxçıvan torpağını addım-addım gəzir, onun qədim tarixi və müasir vəziyyəti ilə yaxından tanış olur.

İslam Səfərlinin onomastik vahidlərə müraciət etdiyi şeirləri bu silsilə ilə məhdudlaşmır. Onun həyatının sonrakı – Bakı dövrü də burada geniş şəkildə öz əksini tapmış, bu şəhər, Azərbaycanın digər bölgələri, tanınmış şəxslərinə həsr olunmuş çoxlu sayda əsərlər yaratmışdır ki, onların da dili onomastik vahidlərlə zəngindir: Əmr et! Keşiyində mətin dayanım, sənə qurban canım, Azərbaycanım! Suların çin-çin oldu, Xəzərim; Yurdumun şah vüqarı

var, Daşkəsəni, Qoşqarı var; Sən söhbətli, sən sazlısan, İstisu; Sahil qəndilləri kəhkəşan kimi, hüsnünü daima bəzər, Abşeron; Fateh İsgəndəri kəməndə salmış, Nüşabə zülfünü hörəndə, Bərdə; “Ağ çay” ağ köpüklü, ağ ləpəlidir, axır ağ çiçəklər səltənətinə, “Qara çay” burulub qapqara gedir, rəngi də bənzəyir təbiətinə. “İslam Səfərlinin poeziyasında Xəzərin ləpələri pıçıldaşır, müasir kəndin və şəhərin müxtəlif təbiətli adamları tərənnüm olunur. Vətən də, onun təbiəti də İ.Səfərlinin tərənnümündə tam bir poeziyadır, incədir, xəfifdir, gözəldir” [8, s. 8]. Böyük şair bu gözəllikləri vəsf edərkən dil vahidlərinə yaradıcı şəkildə yanaşaraq, onlara yeni mənalar yükləməyi, sözlərin müstəqim mənası ilə bərabər məcazi mənalarından da istifadə etməyi yaxşı bacarır. İslam Səfərli yaradıcılığında yersiz alınmalar, vulqar sözlər, varvarizmlər yoxdur. T.Abbaslının şairə aid etdiyi maraqlı təyində deyildiyi kimi: “Allıgüllü, şirin dilli qafiyələrlə Vətən, təbiət, gözəllər gözəlliklərinə Vətəndaş və Məcnundaş könlünə qoşub qoşmaladığın misralar tərtəmiz ana dilli, İslam Səfərli” [1]. O dilimizin sözlərinə poetik don geyindirərək onlardan məharətlə və yerli-yerində istifadə edir. İslam Səfərli sovet dövründə yaşayıb-yaratmışdır. Dövrün ideologiyasının bir çox şair və yazıçıları öz təsiri altına aldığı belə bir dövrdə İslam Səfərli sovet ideologiya məşinin diktəsinə aludə olmayaraq daha çox öz romantizmini qanadlandırmış, bütün dövrlər üçün aktual səslənən, dövrə, zamana boyun əyməyən, onların fəvqündə dayanan poetik nümunələr yarada bilmişdir. Bu nümunələrdə bizim milli-mənəvi dəyərlərimiz, bizim üçün müqəddəs olan varlıqlar obrazlaşdırılır:

Dilim, – dillər tacı olsun deyirəm.
 Öz dilini sevməyənlər,
 lal olub, yerə girsin,
 bir kəlmə söz möhtacı olsun, deyirəm [8, s. 89].

Yaxud uzun illərdir nəğmə şəklində düşüb insanların qəlbinə süzülən “Ana” şeirində olduğu kimi:

Könlümün nuru, canım ana,
 Böyütdün sən məni yana-yana.
 Odlusan Gün kimi, bir qaynar həyat kimi,
 Borcluyam mən sənə, sənə bir övlad kimi,
 Əziz ana [8, s. 130].

İslam Səfərlinin poetik sintaksisi. İslam Səfərli poetikası öz sintaksisi ilə də özünəməxsusdur. İslam Səfərli dilimizin saflığının, fonetik, qrammatik, leksik quruluşunun qorunmasında əsl dil təəssübkeşi kimi fəaliyyət göstərir, buraya yad ünsürlərin daxil olmasına icazə vermir. Onun cümlə quruluşları, istifadə etdiyi sintaktik fiqurlar dilimizin qayda-qanunlarına tam uyğundur və şair yaradıcılığının bu cəhəti ilə də dilə yaxşı bələd olduğunu göstərir. İslam Səfərli öz şeirlərində dildə çox qədim tarixi olan sintaktik təkrarlardan yeri gəldikcə istifadə edir və bu, onun şeirlərinin dilini daha maraqlı edir, ona əlavə poetik çalar qatır:

İldırımlar çaxdı keçdi,
 Sellər, sular axdı keçdi.
 Gah sağ, gah solu vurdu.
 Dolu vurdu!
 Dolu vurdu! [8, s. 116].
 Səsləyərək kainatı,
 Sülhə doğru yol çəkirəm,
 Mənə verin bəyanatı,

Qol çəkirəm,
 Qol çəkirəm!.. [8, s. 98])
 Biz poladıq, biz dəmirik.
 İkincidən sovuşmuşuq,
 Üçüncü hər b
 İstəmirik! İstəmirik! [8, s. 33].

Müəllif bu vasitələrdən əsərdə ifadə etdiyi fikrin təsir gücünü artırmaq, mənanı daha da qüvvətləndirmək üçün yeri gəldikcə istifadə edir. “Şeirdə cümlənin eyni və ya müxtəlif yerlərdə təkrarlanması ritmi artırır və rəngarəng üslubi çalarlar yaradaraq, müxtəlif hiss və münasibətlərin ifadəsində mühüm rol oynayır” [3, s. 105]. Bu hal bədii nəsrimizdə də var, lakin daha çox nəzm əsərlərində özünü göstərir.

İslam Səfərli yaradıcılığının xarakterik sintaktik xüsusiyyətlərindən biri də xitablardır. O, öz yaradıcılığında bədii xitablardan geniş şəkildə istifadə etmişdir. Cümlədə müxtəlif mövqələrdə özünü göstərən bu xitablar bədii-funksional xarakter daşıyır və burada şairin ünvanları çoxşaxəlidir. Düzdür, nümunələrdə Azərbaycan ədəbiyyatında çox geniş yayılmış ədəbi priyom olan şairin özünə xitabı ilə qarşılaşırıq, lakin onun adı “Ey İslama könül verən düz ilqarlı Naxçıvanım”, “Ey şair İslamın gözəl cananı” kimi xitablarının təyinlərində qarşımıza çıxır. Bundan başqa şairin xitabları içərisində həm canlı, həm cansız varlıqlara, həm ümumi, həm xüsusi isimlərə müraciətləri görürük: Ey acılı günlərim. Ey dadlı, Ey nabatlı, Ey acılı günlərim. Siz asta getsəniz də, ömrümdən düşürsünüz; Durub seyr elədim mən bir az çayı, Ax, ey “Araz” çayı, ey “Araz” çayı! Ayağın daş, əlin daş, “Gəlin daş”, ay “Gəlin daş!”; Ey qarımı döyən il, səni görməsəm də mən, gül dəstə bağlamışam səninçün qar gülündən; Yaş ötür, gözəl qız, həyat şirindir, məhəbbət ondan da qat-qat şirindir; Sevgilim, könlümün sazını dindir, onsuz da həyatım, eşqim səindir; Kəndimizə gələn, aqronom oğlan, tarlalar əlinlə gülzara dönür; Oxuyuram səninçün bu nəğməni, həkim qız!... İslam Səfərli poeziyasının mühüm dil xüsusiyyətlərindən biri olan xitabların şairin yaradıcılığında, bədii dilində xüsusi bir effekt yaratdığı danılmazdır.

İslam Səfərli əsərlərinin dilində inversiya da maraqlı şəkillərdə təzahür edir. Şair yeri gəldikcə bu sintaktik fiqura müraciət edir və bu hadisə onun poetik sistemi üçün xüsusi bir hadisəyə çevrilir əsərlərinin dilini daha dinamik edir. Əslində, İslam Səfərlidə cümlə üzvlərinin yerdəyişməsi vəzn, qafiyə kimi poetik amillərin təsiri ilə qanunauyğun şəkildə, sanki qeyri-ixtiyari baş verir və olduqca təbii səslənir. Bu yerdəyişmə mətnin məna bütövlüyünü pozmur:

Dəniz mahnısını oxudu sanki,
 ətəyi ləpəli, qırçınlı Bakı... [8, s. 13]
 Şirmayı dillərdə gəzdirdikcə əl,
 Bir mahnı yaradır incə, şən, gözəl [8, s. 30].

Nəticə. İslam Səfərlinin poetik dili özünəməxsusluğu, saflığı ilə seçilir. Məhz bu dilin sayəsində şair xalqın qəlbində, müasir Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünə yer qazanmışdır. İslam Səfərli şeirlərinin dili Azərbaycan şeirinin bütün tələblərinə cavab verən, mükəmməl vəzn və qafiyə sisteminə malikdir.

Sözü seçmək, ona yaradıcı yanaşmaq, onu yerli-yerində işlətmək, öz məqsədinə uyğun yeni məna çalarları qazandırmaq şairin yaradıcılığının əsas cəhətidir. Bu mənada İslam Səfərli dilimizin həm fonetik, həm qrammatik, həm də leksik quruluşuna dərinləndən bələddir və ondan bir sənətkar kimi uğurla istifadə edə bilir.

Bədii sözün qüdrəti, qüvvəti onun qələmində özünün ən yüksək səviyyəsinə yüksələ

bilir. Buna görə də İslam Səfərlinin şeir dili zəngin, sadə və obrazlıdır. Bu isə onun təkə bir şair kimi poeziyanın yox, həm də təəssübkeş vətəndaş kimi dilimizin keşiyində dayandığını göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbaslı T. Başdan-başa şeir-sənət, Vətən-təbiət sevgili... "Mədəniyyət" qəz., 2015, 6 noyabr.
2. Bağirov A. İslam Səfərlinin şeirlərində yer-yurd adlarının poetik imkanları // Naxçıvan, 2013, № 26, s. 65-75.
3. Bəylərova A. Bədii dildə üslubi fiqurlar. Bakı: Nurlan, 2008, 212 s.
4. Əsgərova Q. İslam Səfərlinin söz dünyası // Naxçıvan, 2013, № 26, s. 166-171.
5. Heca vəzninə həmişə sədaqətli İslam Səfərli (<https://news.day.az/culture/388554.html>)
6. Həbibbəyli İ. Romantik pafosdan lirizmə // Naxçıvan, 2013, № 26, s. 8-31.
7. Qurbanov A. Bədii mətnin linqvistik təhlili. Bakı, 2019, 552 s.
8. Səfərli İ. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Lider, 2005, 224 s.
9. Vəliyeva M. Azərbaycan dilinin poetik fonetikasi. Bakı: OKA Ofset, 2008, 128 s.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: naliyeva22@mail.ru

Nuray Aliyeva

POETICS OF ISLAM SAFARLI'S WORKS

The article examines the poetic features of Islam Safarli's creativity, and shows that the poet found the way to the reader's hearts with the simple, concise and figurative language of his poems. Islam Safarli is a "musical poet", deeply familiar with the richness of the Azerbaijani language and skillfully using it. His poems focus on subtlety of sound, musicality, colorful sentence construction, and shades of word meaning. These works, written in perfect artistic language, skillfully used imagery, metaphor, ideomatics, phraseological features, in a word, all the possibilities of the word. One of the most characteristic features of the poet's vocabulary is the creative approach. The onomastics of his poetic language reveal the extensive vocabulary of his poetic tongue. The poet widely uses onomastic units belonging to our people as an element of poetic language. Islam Safarli acts as a true fanatic of the language, defending the purity, phonetic, grammatical and lexical structure of our language, and does not allow foreign elements to penetrate here. The power and strength of the artistic word can rise to the highest degree in his pen.

Keywords: *Islam Safarli, poetics, artistic language, poetic phonetics, poetic vocabulary, poetic syntax.*

Нурай Алиева

ПОЭТИКА ТВОРЧЕСТВА ИСЛАМА САФАРЛИ

В статье рассматриваются поэтические особенности творчества Ислама Сафарли,

и показывается, что поэт нашел путь к читательским сердцам простым, лаконичным и образным языком своих стихов. Ислам Сафарли – «музыкальный поэт», глубоко знакомый с богатством Азербайджанского языка и умело им пользующийся. В его стихах сосредоточены тонкость звучания, музыкальность, красочность построения предложений, оттенки значения слов. В этих произведениях, написанных совершенным художественным языком, умело использовались образность, метафоричность, идеоматика, фразеологические особенности, словом, все возможности слова. Одна из наиболее характерных черт поэтической лексики поэта, творчески подходящего к богатой лексике нашего языка, раскрывается в ономастике его поэтического языка. Поэт широко использует ономастические единицы, принадлежащие нашему народу, как элемент поэтического языка. Ислам Сафарли выступает как настоящий фанатик языка, защищая чистоту, фонетический, грамматический и лексический строй нашего языка, не позволяет проникнуть сюда посторонним элементам. Мощь и сила художественного слова могут подняться до высшей степени в его пере.

Ключевые слова: *Ислам Сафарли, поэтика, художественный язык, поэтическая фонетика, поэтическая лексика, поэтический синтаксис.*

(AMEA-nın müxbir üzvü Əbülfəz Quliyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi: İlk variant 14.02.2024

Son variant 11.03.2024